

BRUNA KUNTIĆ-MAKVIĆ

AETA, AETOR, AETRIA
Nugae epigraphicae 1.

UDK 904:726.825:930.27
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primljeno: 13.12.1995.
Received:

Dr. Bruna Kuntić-Makvić
HR — 10000 Zagreb
Katedra za staru povijest
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3

Predloženo je novo čitanje natpisa na monumentalnoj liburnskoj nadgrobnoj steli Gaja Veronija Etora iz Ostrovice kraj Bribira. Drugačijim čitanjem iz liburnskog onomastičkog repertoara uklanja se ime *Aeia* koje je bilo *hapax*, a potvrđuje se dosad pretpostavljeno žensko ime *Aeta*. Predlaže se da se u četvrtoj osobi sa spomenika prepozna unuk Gaja Veronija Etora. U razmatranje je uključeno više natpisa iz Liburnije i Norika gdje je zabilježeno žensko ime *Aeta*.

Predavanja profesora Duje Rendić-Miočevića imala su osobit čar po tome što je on ponajčešće i ponajviše predavao gradivo koje je istraživao. Student je, čak i na višim godinama, uglavnom svjestan one literature koja mu je propisana za ispite. Od Duje Rendić-Miočevića dobivali smo izravno i živo tumačenje njegovih objavljenih ili za objavu pripremanih specijalističkih istraživanja. Koji god njegov student posegne za knjigom Iliri i antički svijet, utvrdit će da je od svojega profesora izravno čuo o svemu što se nalazi na njenih gotovo tisuću stranica, i još o mnogočemu što profesor nije uvrstio u taj izbor. Zadivljuje koliko je obilje informacija profesor Rendić-Miočević bio bez sustezanja voljan ponuditi svojim gojencima. Na prvorazrednoj, često još netumačenoj građi temeljem vlastite egzegeze on je pokazivao kako se o građi promišlja, kako se podaci raščlanjuju i povezuju, kako se tvore zaključci da bi bili vjerojatni i čvrsti, te kako se cijeli proces *lege artis* oslanja na praktična iskustva i na podatke iz literature. To je popudbina na kojoj se ne može dovoljno zahvaliti, a pamti se i koristi do kraja života.

Nakana je ovoga priloga po mogućnosti pridonijeti štogod dvama istraživačkim područjima na kojima je profesor Rendić-Miočević mnogo radio

i silno ih unaprijedio: epigrafici i istraživanju osobitih vlastitih imena što su ih nosili antički žitelji hrvatskoga povijesnog prostora.

Domaće muško ime *Aetor* sigurno je u nas pročitano na devet natpisa,¹ a na još dva vrlo oštećena natpisa može se pretpostaviti.² Svi su pouzdani primjeri iz Liburnije, i to podjednako s obale kao i iz kopnenoga zaleđa njenoga matičnog dijela između Krke i Zrmanje.³ Spomenici pripadaju vremenu kada se latinski klasično izgovarao, te je sigurno da iza grafije *Aetor*, koju smo tradicionalno vični čitati "Etor", zapravo stoji glasovna vrijednost koju bi u hrvatskome trebalo izraziti kao "Ajtor".

S istoga zemljopisnog područja potječu i četiri natpisa s oštećenim ili skraćenim ženskim imenom od kojeg se čita početni slog *Aet-*.⁴ Jedan je takav ostatak uklesan na istome natpisu gdje se sa sigurnošću razrješuje muško ime Etor.⁵ Za žensko je ime odavna predložena dopuna u **Aetria*. Oblik se tumači kao daljnja izvedenica od muškog imena *Aetor*.⁶ Ono je pak prepoznato kao tipično *nomen agentis* s dočetkom *-tor* kakav je djelatlan i u latinskome.⁷ Na jednome jedinom natpisu oštećenje je takvo da raspolažemo dočecima *-tria* i *-ria*, no za prvi su slog uz restituciju **Aetria* predložene i drugačije, jednako vjerojatne restitucije.⁸ Prijedlog da se žensko ime s početnim slogom *Aet-* re-

1 CIL III 3158, usp. i napomenu uz 15032; CIL III 15032; ŠAŠEL 1963, 201, 207, 215; ŠAŠEL 1978, 846, 852, 869, 908. U bilješkama 1–4 i 10 natpisi su navedeni samo prema objavi u epigrafičkim korpusima. Opširniji podaci bit će u skladu s koncepcijom članka doneseni samo za one natpise o kojima se ovdje podrobnije raspravlja.

2 CIL III 13946; CIL III 14322³.

3 Četiri su s obale. Nin: CIL III 3158, usp. napomenu uz 15032; ŠAŠEL 1963, 215. Zadar: ŠAŠEL 1978, 908. Ovamo valja brojiti i Skradin: ŠAŠEL 1963, 201. Pet ih je iz unutrašnjosti. Podgrade kod Benkovca: CIL III 15032; ŠAŠEL 1963, 207. Ostrovica: ŠAŠEL 1978, 869. Ivoševci kod Kistanja: ŠAŠEL 1978, 846 i 852. Poseban pregled za zadarsko područje vidi kod NEDVED 1992, 212 i 213 s. v. *Aetor* i *Aet(ria)*.

4 CIL III 10003; CIL III 13995=9948; CIL III 14322⁵; ŠAŠEL 1978, 846.

5 Nadgrobna stela iz Burnuma, ŠAŠEL 1978, 846. Prva objava i čitanje: SUIČ 1970, 114–116, br. 16: *T(ito) Queresio Aet(oris) f(ilio) patr(i) Volusiae M(arci) f(iliae) Aet(riae) matr(i) Queresiae T(iti) f(iliae) Max(imae) col(libertae) Queresiae T(iti) f(iliae) Tertiae so(r)ori) C(aius) Volusius Max(imus) h(oc) f(aciend(um) c(uravit).*

6 Takva je dopuna predložena već uz CIL III 14322⁵ iz Nina koji je u Korpusu donesen prema STICOTTI 1895: *Aet · Rosci / Turi filia*. Tumačenja se najjače kolebaju oko druge riječi natpisa. U Korpusu je predloženo *Aet(ria) Rosci (uxor) / Turi filia*? RENDIĆ-MIOČEVIĆ (1955=1989, 718) razmatra mogućnost: *Aet(ria) Rosci / Turi filia*, a logikom onomastičke formule daje prednost čitanju: *Aet(ria) Rosci(a) / Turi filia*. Prema tome natpis se prevodi: "Etrija, Roskova supruga, Turova kći" ili "Etrija, kći Roska Tura" ili "Etrija Roscija, Turova kći", te je konstanta čitanja i tumačenja upravo ime *Aet(ria)*. Odnos s *Aetor* v. SUIČ 1949, 54; ALFÖLDY 1969, 143 s. v. *Aeta*.

7 SUIČ 1949, 54; KRAHE 1955, 71, § 48; MAYER 1959, 3.

8 ŠAŠEL 1963, 200 iz Skradina. Prva objava i čitanje: DUJMOVIĆ 1957, 124, br. 3: *.../ [au]gustalis / [...]itria Felicia / [...]tria M(arci) f(ilia) Secunda / [v(otum)] s(oluerunt) l(ibentes) m(erito)*. Prema tome, već je on u prvome oštećenom imenu čitao *-i-* pred dočetkom *-tria*, što ne odgovara imenu *Aeta*. Neovisno o tome, ŠAŠEL 1963, 200 predlaže restituciju *[S]atria* i *[Sat]ria*. Za čitanje *Aetria* usp. i NEDVED 1992, 213.

Sl. 1. Stela iz Ostrovice s četiri portreta. – Fig. 1. Stele from Ostrovica, with four portraits (D. Rendić-Miočević, *Nekoliko monumentalnih stela s portretima iz stare Liburnije, Diadora 1, 1959, 110*).

stituiru u jednostavnije *Aeta* također je već iznesen,⁹ no ostao je nekako u sjeni rješenja **Aetria*. Ime *Aeta* zasad je potvrđeno izvan Liburnije, u Noriku, gdje bi se moglo raditi o nositeljima ili-ričkog podrijetla.¹⁰ Smatram da raspoložemo vrlo jasnom potvrdom toga imena s područja liburnske Varvarije, iz Ostrovice.

U pitanju je reprezentativna, u više navrata objavljena i tumačena liburnska stela na kojoj je portretirano četvero pokojnika.¹¹ Za života ju je dao postaviti Gaj Veronije Etor sebi, supruzi, sinu i još jednoj muškoj osobi čija se povezanost s ostalo troje smatra nejasnom.¹²

Gaj Veronije Etor nije imao odviše sreće s klesarom u kojega je naručio natpis

Sl. 2. Stela iz Ostrovice s četiri portreta (crtež). – Fig. 2. Stele from Ostrovica, with four portraits (drawing) (D. Rendić-Miočević, *Nekoliko monumentalnih stela s portretima iz stare Liburnije, Diadora 1, 1959, 110*).

⁹ ALFÖLDY 1969, 143 s. v. *Aet(a?)*.

¹⁰ CIL III 5029 i CIL III 6513 s područja Noreje. KUNTIĆ-MAKVIĆ 1996, 44

¹¹ ŠAŠEL 1978, 869. Prva objava s crtežom i slikom: RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960=1989, 572-578. Posljednja interpretacija poglavito s likovne točke gledišta: CAMBI 1993, 35-38. Spomenik se datira na prijelaz iz 1. u 2. stoljeće (RENDIĆ-MIOČEVIĆ) ili u posljednje desetljeće 1. stoljeća kršćanske ere (CAMBI).

¹² RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960=1989, 576 ističe tu nejasnoću i iznosi pretpostavku da je i Gaj Julije mogao biti sin Gaja Veronija Etora. CAMBI 1993, 35 potpuno je za takvo rješenje. Za fotografiju natpisnog polja na sl. 3. zahvaljujem kolegama iz Arheološkog muzeja iz Zadra.

Sl. 3. Natpis s Ostrovičke stele, Arheološki muzej u Zadru (foto: Arheološki muzej u Zadru).
— Fig. 3. Stele from Ostrovica, inscription; Archaeological Museum, Zadar (Photo: Archaeological Museum, Zadar).

(sl.3.). U prva dva, reprezentativna retka slova su veća negoli u posljednja dva retka, a laticida je bio vrlo brižan. Druga dva retka (gdje su i slova za četvrtinu niža) prepustio je, čini se, nekome manje vještom, možda kakvome klesarskom naučniku koji je već bio vičan dlijetu: slova su zadržala lijep oblik, ali on prikri-va greške. Klesar trećeg i četvrtog retka nije bio vičan standardnim tajnama obrta, poput skraćenica i ligatura.

Umjesto skraćenice F za *filius*, u četvrtom je retku isklesao E. U poznatome domaćem imenu "Ceuno" na prijelazu iz trećeg u četvrti red¹³ ili je ispustio samostalno -V-, ili (što smatram vjerojatnijim) nije prepoznao i nije umio

¹³ Restituciju u *Ceuno* odmah je temeljem učestalosti toga imena u Liburna predložio RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960=1989, 576. Takvo je čitanje općeprihvaćeno. Usp. ŠASEL 1978, 869; ALFÖLDY 1969, 175.

izvesti naznačenu ligaturu -VN-. Naposljetku, premda je u posljednjoj riječi natpisa isklesao vrlo lijepo -T-, s izrazitom prečkom kakvu imaju sva -T- u prva dva retka, dva je puta umjesto istoga slova u riječi *et* uklesao također vrlo lijepo -I, po jedanput u trećem i u četvrtom retku.

U svjetlu svega ovoga valja razmotriti i ime supruge Gaja Veronija Etora. Ono je dosad čitano "Veturija Eja". Pritom su prva dva slova, dvoglas AE-, pročitana kao "e", a treći znak, -I-, kao "j". Međutim, i ovo je ime uklesano u istome vremenskom horizontu kojemu pripadaju i svi dosad spomenuti "Etori". Drugim riječima, početni se slog ženina imena izvorno izgovarao približno "aj". Kako je ime uklesano u dativu, što će reći da završava istim dvo-glasom koji se čita kao "aj", upravo je napadna nefunkcionalnost središnjega -I-. Kada bi to doista bilo "i", morali bismo računati da je ženino ime izvorno zvučalo otprilike kao "Ajija", a dativ koji je uklesan otprilike kao "Ajijaj". Daleko prihvatljiviji glasovni skup i imenski oblik "Aja" u ono bi se vrijeme napisao jednostavno *Aea*, dat. *Aeae*. Stoga u srednjem slovu ovoga imena valja gledati -T- što ga je klesar zamijenio sa -I- isto onako kao i dvaput u vezniku *et*. Ženino bi se ime, dakle, tradicionalno čitalo "Veturija Eta". Time iz liburnskog onomastikona otpada ime "Eja" čitano iz *Aeia* koje je bilo *hapax* na ovome natpisu. To "Eja" nije, dakako, isto što i "Eja" koje se uklesivalo kao *Eia*, pouzdano je potvrđeno ime, karakterističan histarski teonim.¹⁴

Mogućnost da se ova Ajta pribroji Ejama bila je olakšana običajem da se natpisi uklesani u vrijeme klasičnog izgovora danas čitaju i izgovaraju tradicionalno, te da se i prilagođuju živim jezicima prema tradicionalnom izgovoru. Pohrvaćenje tradicionalno čitanog imena može temeljito prikriti njegov izvorni izgled i zvuk, otežati sistematizaciju građe i dovesti do pogrešnih zaključaka.

Čitanjem *Aeta* na liburnskom je prostoru potvrđeno žensko ime koje je, s obzirom na osobitosti u položaju žena i ženskoga božanskog principa u Liburna, moglo čak biti i ishodištem za muško ime *Aetor*, ili mu je barem ravnopravan par.¹⁵ Sekundarna izvedenica **Aetria* zasad ostaje bez potvrde, premda je oblik logično građen i vrlo vjerojatan. Dok se to ime ne pojavi čitavo na nekom natpisu, bolje je i četiri okrnjena ženska imena koja počinju s *Aet-* restituirati u *Aeta* negoli u **Aetria*.

Na ostrovičkoj nam je steli predstavljen bračni par Gaj Veronije Ajtor i Veturija Ajta. Mogla bi se dodati još jedna pretpostavka o sastavu njihove obitelji.

Ajtor za života uređuje grob i postavlja spomenik za sebe i za troje sebi bliskih. Na prvome je mjestu supruga djelomično domaćeg imena, na drugome

¹⁴ DEGRASSI 1970, 616 i 617 s bilj. 10-15; STIPČEVIĆ 1989², 151, 154.

¹⁵ Ime *Aetor* raščlanjuje se na korijen **ai-* sa značenjem "davati, dodjeljivati" i na sufiks *-tor*; KRAHE 1955, 71; MAYER 1959, 3 i 233.

sin koji je predstavljen samo domaćim imenom. Moglo bi to biti stoga što je sin nosio isti *praenomen* i *nomen gentile* kao otac, te je ono *Aetor* i *Ceunus* bila njihova *differentia specifica*, duboko ukorijenjena u obiteljskoj tradiciji i u običaju da se ime djeda po ocu nadijeva prvome unuku. Taj je običaj u rimskom onomastičkom sustavu dao čitav niz specifičnih *cognomina*, prvobitno pravih osobnih imena domaćih ljudi koji su se uklapali u rimski sustav. Obitelj Gaja Veronija Ajtora nije tim putem samo krenula, već je i dobrano napredovala. U tome se smislu tumače *praenomen* i *nomen gentile* posljednjega spomenutoga, Gaja Julija kojega valja smatrati unukom Gaja Veronija Ajtora, uzimajući ono *nepos* doslovce, a ne kao latinski *cognomen*. Doime toga Gaja Julija vjerojatno je još uvijek glasilo *Aetor*.

Za natpis s naše stele predlažemo, dakle, čitanje:

C(aius) Veronius Aet/or v(ivus) f(ecit) sibi et Veturi/ae Aetae uxori et Ce(u)n/o f(ilio) et C(aio) Iulio nepoti.

Prijevod bi, prema klasičnom izgovoru, glasio:

“Gaj Veronije Ajtor za života je načinio sebi, supruzi Veturiji Ajti, sinu Keunu i unuku Gaju Juliju”.

Prema tradicionalnom:

“Gaj Veronije Etor za života je načinio sebi, supruzi Veturiji Eti, sinu Ceunu i unuku Gaju Juliju”.

LITERATURA

- ALFÖLDY 1969 G. Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, Beiträge zur Namenforschung, Bd. 4, 1969 (Heidelberg).
- CAMBI 1993 N. Cambi, Rimski nadgrobní spomenici iz Aserije, RFFZd, 31(18), 25-51.
- CIL III Corpus inscriptionum Latinarum, III, vol. 1 i 2, Suppl. vol. 1 i 2, Th. Mommsen i dr., od 1894. (Berlin).
- DEGRASSI 1970 A. Degrassi, Culti dell'Istria preromana e romana, Adriatica praehistorica et antiqua, 625-632 (Zagreb).
- DUJMOVIĆ 1957 F. Dujmović, Nekoliko novih rimskih natpisa, VAHD, 56-59/2 (1954-1957), T II, 123-126.
- KRAHE 1955 H. Krahe, Die Sprache der Illyrier, I. Die Quellen (Wiesbaden).
- KUNTIĆ-MAKVIĆ 1996 B. Kuntić-Makvić, Aeta, vir? Nugae epigraphicae, 2, Obavijesti, 3 (1995), 43-44.
- MAYER 1959 A. Mayer, Die Sprache der alten Illyrier, Bd. II, Etymologisches Wörterbuch; Grammatik, Schriften der Balkankommission, 16 (Wien).
- NEDVED 1992 B. Nedved, Stanovništvo Zadra od 1. do 3. st. (I. dio), Diadora, 14, 109-263.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1948 D. Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, III. prilog VAHD, 52 = 1989, 623-674.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1955 D. Rendić-Miočević, Onomastičke studije s teritorija Liburna. Prilozi ilirskoj onomastici, ZIHNZd, 1 = 1989, 711-728.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960 D. Rendić-Miočević, Nekoliko monumentalnih stela s portretima iz stare Liburnije, Diadora, 1 (1959) = 1989, 571-588.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989 D. Rendić-Miočević, Iliri i antički svijet (Split).
- STICOTTI 1895 P. Sticotti — D. Banco, Antikesammlung im erzbischöflichen Seminare zu Udine, Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich — Ungarn, 18, 52 i d.
- STIPČEVIĆ 1989² A. Stipčević, Iliri (Zagreb).
- SUIĆ 1949 M. Suić, Novi antikni epigrafički spomenici iz Nina, VAHD, 52 (1935-1949), 53-58.
- SUIĆ 1970 M. Suić, Noviji natpisi iz Burnuma, Diadora, 5, 93-130.
- ŠAŠEL 1963 A. i J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla, 5 (Ljubljana).

ŠAŠEL 1978

A. i J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Situla, 19 (Ljubljana).

Summary

AETA, AETOR, AETRIA
Nugae epigraphicae 1.

A new reading of the inscription on the monumental stele of *Gaius Veronius Aetor* from the village of Ostrovica near Bribir (RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960) has been suggested. The name of Aetor's wife in dative was carved at the turn of the second to the third line of the inscription: *Veturiae Aeiae*. In accordance with the traditional pronunciation the name would read as: "*Veturia Eia*".

A local male name *Aetor* was frequently enough confirmed in Liburnia, while damaged or abbreviated female name beginning with *Aet-* seems to be discernible on four inscriptions. It is usually read as **Aetria*, although *Aeta* was suggested as well. This female name was positively read on two inscriptions from Noricum, Liburnian origin for the persons in question being reasonably suggested in these cases. In both cases the female name is connected with the male. In accordance with the classic pronunciation of the period in question the real phonetic feature of these names must have approximated to something like "Aitor", "Aitria" and "Aita".

Considering the real phonetic feature of the diphthong *-ae-*, frequent occurrence of the mentioned names on the territory of Liburnia and the fact that the stone-cutter made several mistakes changing, for instance, twice T from *et* into I, the female name should be read in the classic way as "*Veturia Aita*" or traditional as "*Veturia Eta*". Consequently the name "Eia", known till now only on the inscription from Ostrovica from the dative form *Aeiae*, has been omitted from the Liburnian onomasticon. This name was homophonous with the traditional pronunciation of the Histrian goddess Eia, but had never been identical with it. Merely conjectured till now, the name *Aeta* was thus not only confirmed, but should for the time be interpreted as a model for reading the four damaged or abbreviated female names beginning with *Aet-*. Namely, in spite of being logical and correctly structured form, **Aetria* lacks any inscriptional confirmation whatsoever.

The expression *nepos* in the fourth line should not be interpreted as the cognomen of the last mentioned man, but as confirmation of his belonging to the family in question. In accordance with the suggested reading and interpretation, the inscription should translate: "*Caius Veronius Aetor* made (this monument) during his lifetime for himself, his wife *Veturia Aeta*, his son *Ceunus* and his grandson *Caius Iulius*".

Translated by: *Branka Migotti*